UPPLEV HISTORIEN!

1718 samlades en karolinerarmé i Åredalen under befäl av general Armfeldt. Armén skulle inta Trondheim. Många vedermödor väntade och fälttåget slutade med en katastrof och 3000 man frös ihjäl på fjället mellan Tydal och Handöl.

Reseguide i karolinernas fotspår med karta, historisk information, tips till upplevelser, aktiviteter m.m.

JÄMT-TRØNDERSKA FÖRENINGEN

ARMFELDTS KAROLINER

Karolinernas dödsmarsch. Illustration: Alf Lannerbäck.

www.karoliner.com

DÅ

Sverige som stormakt

Den 14-årige Karl XII ärvde tronen till stormakten Sverige 1697. Tolv år senare försvagades stormakten betydligt vid nederlaget i Poltava. Ytterligare förluster följde och 1718 samlade Karl XII sina soldater, karolinerna, för att erövra Norge som kompensation. Huvudstyrkan, ledd av konungen, skulle inta södra Norge och en nordlig styrka sändes att anfalla Tröndelag från Jämtland.

General Armfeldt

Mobilisering i Duved

Den jämtländska arméns befälhavare, generallöjtnant Carl Gustaf Armfeldt fick order att erövra Trondheim inom sex veckor. Vid avmarschen från Duved i augusti, bestod armén av 10 073 människor, 6 721 hästar och 2 500 slaktnöt samt 727 skjutsbönder med hästar och slädar. Nödår försvårade anskaffningen av förnödenheter. Vid denna tid hade Åre socken ca 500 invånare och hela Jämtland 14 000. Hälften av Armfeldts karoliner kom från Finland.

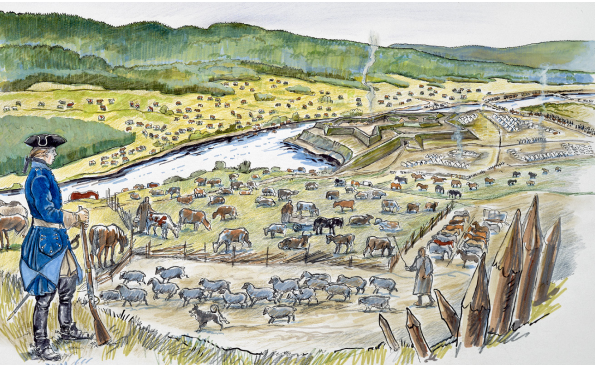

Mobilisering i Duved

Stene skans

Erövring av Stene skans

Armfeldt gick via Fersdalen i Meråker mot sitt första mål – Stene skans. Ett skenanfall gjordes samtidigt som huvudstyrkan hotade norrmännen i flank och rygg. Den Nordenfjeldske arméns befälhavare i Tröndelag, generalmajor Vincent Budde, beordrade då sina dragoner till en snabb reträtt från Stene och Skånes skansar.

NU

Karolinermonumentet i Duved

Följ i Armfeldts fotspår!

Upplev historien och följ med i karolinernas fotspår. Här finns karolinercentra med filmer i historisk miljö, utställningar m.m.

Duved skans

Uppifrån huvudmonumentet över Armfeldts fälttåg, placerat på en kulle som kan vara läget för en 1600-talsskans, kan du betrakta platsen för den skans som uppfördes under 1700-talet och där armén samlades inför fälttåget. Även vid 1700-talsskansen finns ett minnesmärke.

Från Skalstugan och mot Norge

Tar man vägen från Skalstugan finns marschvägen markerad från Skalstugefjället ned till sjön Feren i Meråker, och vidare till Levring och fram till Stene skans. Det finns även utplacerade informationsskyltar längs vandringsleden.

Stene skans

Skansen är delvis rekonstruerad med bl.a. palissad och en kanon. Skyltar med information och kartor finns uppsatta.

För den militärhistoriskt intresserade finns flera andra trevliga attraktioner i dalgången mellan svenska gränsen och Verdal.

Rinnleiret

Rinnleiret utanför Levanger är en nedlagd militärförläggning med ett antal militärhistoriska utställningar och ett karolinercenter som bl.a. visar karolinerfilmer. Här finns även möjlighet till boende och mat.

Vid Stene skans

DÅ

Misslyckat försök att nå Trondheim

Marschen fortsatte mot Trondheim men det höga vattenståndet i Stjördalsälven satte stopp för armén. Karolinerna vände tillbaka mot Verdal där möjligheterna till försörjning bedömdes bättre. Civilbefolkningen hade lidit svårt under nödåren och värre blev det av den svenska arméns härjningar efter proviant.

Generalmajor Budde i Kristiansten

Konungen missnöjd

Karl XII var missnöjd med händelseförloppet och beordrade därför i oktober, omedelbar avmarsch mot Trondheim. Staden nåddes inom en vecka.

Budde hade fått tid att mobilisera sitt försvar. Utan tungt artilleri hade karolinerna små möjligheter att inta stadens fästning Kristiansten. Budde förskansade sig och väntade ut fienden.

Kapten Långström och general de la Barre

Karolinerkapten Peter Långström och hans män spred fruktan i Tröndelag när de gjorde sina spaningsuppdrag. Slutligen dödades han vid ett bakhåll i Forradalen, Stjördal.

General Reinhold Johan de la Barre var under fälttåget Armfeldts närmaste man och han intog strategiskt Röros med dess kopparfyndigheter.

Konungens död

Karl XII blev den 30 november skjuten vid Fredriksten fästning. Armfeldt som ej fått detta bekräftat, drog sig i mitten av december tillbaka med hären mot Haltdalen.

I Forradalen

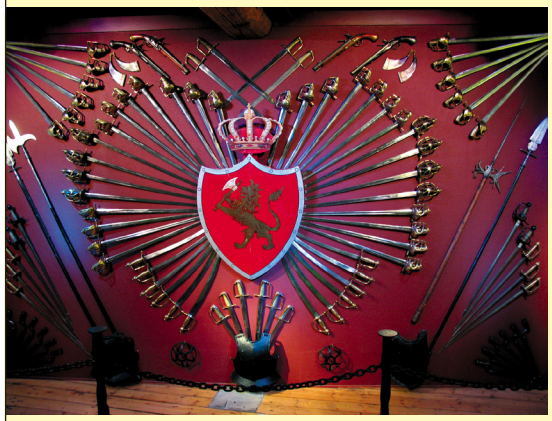

På Rustkammeret i Trondheim

På Gammelgården i Haltdalen

NU

Stjørdal

I Forradalen, där den fruktade kapten Långström blev skjuten, finns det två minnesstenar.

Ett karolinercenter med utställning hittar ni på den gamla skolan vid E14 i Hegra.

Trondheim

I Trondheim finns två karolinercenter med utställningar. Vid Nidarosdomen, i Erkebispegården, ligger Rustkammeret som visar Tröndelags militärhistoria genom tiderna samt informerar om karolinertiden. Det andra centret ligger i Kristiansten fästning med en fantastisk utsikt över staden och fjorden.

Kristianstens fästning

Haltdalen

Haltdalens karolinercenter ligger vid Gammelgården, där Armfeldt övernattade före dödsmarschen. Intill finns en kopia av Haltdalens gamla kyrka där karolinerna samlades för julotta.

Från Gammelgården utgår en markerad karolinervandringsled, via Nordpå Fjellstue vid Bukkhammerens fjällområde, och ett antal informationsskyltar finns efter vägen mot Tydal.

DÅ

Dödsmarschen startar

På juldagens morgon 1718 hölls fältgudstjänst vid Haltdalens lilla stavkyrka.

Reträtten fortsatte över fjället Bukkhammeren där en snöstorm bröt ut och 200 man omkom. Trupperna nådde Tydal. Bygderna led mycket svårt av soldaternas härjningar.

Det ödesdigra återtåget från Tydal startade på nyårsnatten. Kylan var sträng. Med kvinnor som gisslan tvingades norska Tydalsbönder visa vägen över fjällen.

Katastrofen ett faktum

I slitna och trasiga sommaruniformer drabbades de utmärglade männen av en kraftig snöstorm på kalfjället. Överallt sågs ihjälfrusna soldater likt statyer – liggande, stående, krypande… Trupperna skingrades. Efter tre dygn kom de första soldaterna till de tre gårdarna i Handöl. Liten hjälp fanns att få och fältskärens amputationer var många. Ett senare fynd av en täljstenstavla vittnar om ödet: ” Anno 1719 den 20 Jan begrofs här 600 Menniskor”. Totalt dog 3000 soldater på fjället.

Efterverkningar

Trots få strider var förlusterna stora och lidandet enormt både för soldater och civilbefolkning. Idag råder goda grannförhållanden mellan jämtar och trönder. Vänskap, familjeband, handels- och kultursamarbeten har överlevt konungarnas krig genom historien.

NU

Karolinerutställningen som nu står på 705-senteret

Tydal

Här känns karolineratmosfären året om. På 705-senteret finns en karolinerutställning och på biblioteket finns en samling karolinerlitteratur. Många bybor är engagerade i Karolinerspelet – en unik teaterföreställning som framförs utomhus under några kalla vinterkvällar. Teatern kombineras ofta med föreläsningar, seminarier, guidningar m.m.

Vid svenska gränsen ligger fjällstationen Storerikvollen, med en märkt vandringsled i karolinernas fotspår med informationsskyltar.

Till häst vid Storulvån

Storulvån

Storulvån fjällstation har ett spännande karolinercenter med utställning, litteratur och filmer. Stationen är ett centrum för fjällnära aktiviteter, och i samband med organiserade turer kan man komma att passera platser med koppling till karolinernas fälttåg.

Handöl

Karolinergraven i Handöl påminner om det tragiska slutet. Här finns en minnessten och ett monument. Vid det lilla kapellet hittar du en Infopunkt som beskriver bl a fältskärens hårda arbete. I kapellet förvaras en täljstenstavla som en gång har markerat massgraven. I Handöl finns också en karolinerutställning på Hanriis Café och Butik.

Kapellet i Handöl

UPPLEV HISTORIEN!

På en resa i karolinernas fotspår får du möta många fascinerande miljöer och omgivningar. Natursköna fjälltoppar, bördiga kulturlandskap, storstad och hav. Lägg sedan till årstidernas och vädrets växlingar. Gör turer i karolinernas fotspår (se karta på nästa sida). Vandra eller åk skidor. Välj mellan ”Inmarschsträckan” mellan Skalstugan - Feren - Stene eller ”Dödsmarschsträckan” mellan Haltdalen - Tydal - Handöl. Sträckorna är markerade leder och det finns informationsskyltar som berättar om fälttåget.

Cykla i karolinernas fotspår på landsväg och i terräng.

Med bil besöker ni Karolinercentren med olika utställningar och karolinerfilmer. I området finns utställningar, museer, fästningar, monument, minnesstenar, gravar, kyrkor, rekonstruerade palissader och kanonställningar som gör det lättare att förstå karolinernas historia.

Täljstenstavla hittad 1898 i Handöl med inskriften ”Anno 1719 den 20 jan begrofs här 600 Menniskor”.

Både på barmark och snö visas utomhusteatrar om Armfeldts karoliner. Det finns både stora uppsättningar med omfattande program och kortare teaterframträdanden.

Karolinerteater i Tydal, **www.karolinerspelet.no**
Karolinerteater i Røros, **www.elden-roros.no**

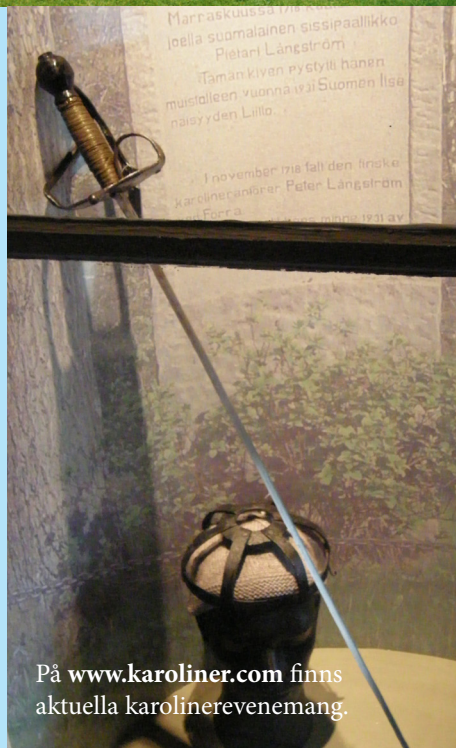

På **www.karoliner.com** finns aktuella karolinerevenemang.

I KAROLINERNAS FOTSPÅR 1718–1719

Kartan ger en översikt över händelserna 1718-1719 samt guidar bland nutida upplevelser i karolinernas fotspår.

Den historiska tidsangivelsen i kartan följer den gamla tideräkningen, d.v.s. 11 dagar före dagens datum.

Vandring/skidturer
Sträckan där fälttåget gick är markerat på kartan med **bruna** pilar. Där pilarna är **blå** rekommenderar vi att vandra i karolinernas spår.

För både skidåkning och vandring lämpar sig sträckan Storerikvollen – Blåhammaren – Storulvån samt över Bukkhammeren.

- Fersdalen – Stene skanse ca 25 km
- Haltdalen – Bukkhammeren – Tydal ca 30 km
- Tydal – Handöl ca 50 km

Mer information om karoliner-center, minnesmarkeringar och övriga kulturhistoriska platser med koppling till Armfeldts karoliner följer på nästa sida. En avståndstabell mellan viktiga orter finns på näst sista sidan i broschyren.

Observera att väderleken i gränsfjällen kan växla snabbt. God utrustning och fjällkarta rekommenderas vid egna turer.

Karolinercenter

Det finns flera karolinercenter med utställningar och informationsmaterial om fälttåget samt filmer om Armfeldts karoliner. Karolinercentren är bemannade.

- Jamtli, Östersund
- Teknikland, Östersund
- Storulvån Fjällstation, Åre
- Hegra, Stjördal
- Kristiansten festning, Trondheim
- Rustkammeret, Trondheim
- Gammelgården i Haltdalen, Holtålen

Andra intressanta platser med information/ utställningar om Armfeldts karoliner är Hanriis Café och Butik i Handöl, Åre Turistbyrå, Verdal bibliotek, 705-senteret i Tydal samt Armémuseum i Stockholm.

Minnesmarkeringar

- Hårbörstamonumentet i Björnänge, Åre
- Monumentet vid Duved skans, Åre
- Karolinergrav i Sul, Verdal
- Levring, Verdal
- Monumentet i Handöl, Åre
- Karolinergraven i Handöl, Åre
- Minnesstenar för Peter Långström och Peder Fornes, Forradalen, Stjördal
- Karolinergrav vid Hilmo, Tydal
- Bustvalenmonumentet, Åre
- A4-monumentet vid LV5-stugan, Åre

Övriga kulturhistoriska platser med koppling till Armfeldts karoliner

- Rinnleiret, Levanger
- Skånes skanse, Levanger
- Langsteinpasset, Levanger
- Åre gamla kyrka, Åre
- Karolinerkälla vid Skalstugevägen, Åre
- Vattendragen Ranglan och Enan, Åre
- Tandrandshöjden, Åre
- Skansen i Böle, Häggsjön, Åre
- Hærtjønna, Tydal
- Svenskägret, Tydal
- Haltdalens stavkyrka i original på Sverresborg, Trondheim
- Kopia av Haltdalens stavkyrka i Haltdalen
- Gammelgården på Østby, Tydal
- Kavelbroar mellan Stene skanse och svenska gränsen

Gammelgården i Haltdalen

Monumentet vid Duveds skans

Modell över Stene skans på Rinnleiret

LÄS OCH RES

Läs gärna litteratur om karolinerna i anslutning till din upplevelse i Karolinernas fotspår. Här är några litteraturtips:

- Armfeldts karoliner 300 år. **Jämten 2018**. Anders Hansson 2017.
- Bild och form i Armfeldts spår. **Jämten 2018**. Ingvar Gustafsson 2017.
- **Armfeldts armé. Historien om en katastrof**. Geir Pollen 2016.
- **Karolinen som aldrig gav upp**. Jakob Jakobsson & Anna Guttorp 2013.
- **Karolinernas dödsmarsch**. Anders Hansson 2013.
- **Armfeldts karoliner**. Anders Hansson 2003.
- **Historia kring Kölen**. Lars Rumar 1998.
- **Karoliner**. Alf Åberg och Göte Göransson 1986.
- **Bygdebok for Tydal**. Sigvart Tøsse 1986.
- **Armfeldts fälttog mot Trondheim 1718-1719**. Svante Hedin 1986.
- **Armfeldt og karolinernes innfall i Trøndelag 1718**. Reidar Korstad 1984.
- Död på Fjället. **Fältjägaren nr 39**. Sven Cronholm (red.)1968.
- **Tretusen man kvar på fjället**. Torsten Boberg & Erik Maijström 1944.
- **Armfeldts karoliner 1718-1719**. Gustaf Petri 1919.

BRA ATT VETA

Ordförklaringar

Karolin = av Carolus, latinska formen av namnet ”Karl”. Benämning på soldaterna inom Sveriges armé under konungarna Karl XI och Karl XII.

Dragon = Den norska Nordenfjeldske armén bestod till stor del av dragoner. Dragonerna red till slagfältet där man steg av hästarna för att strida till fots.

Fältskär = Efterfrågan på amputationer, böldskärning etc blev stor under krigen på 1500 - 1800-talet. Antalet utbildade läkare var begränsat varför yrkeskategorin fältskär växte fram.

Karolinercenter = Ett center där man får information om Armfeldts karoliner via filmer, tryckt material och ofta i kombination med en utställning.

Avståndstabell

	Östersund	Haltdalen	Åre	Verdal	Steinkjer	Meråker	Stjørdal	Trondheim	Tydal
Östersund		385	101	211	241	192	240	270	324
Haltdalen	385		284	204	234	193	145	110	60
Åre	101	284		110	140	91	139	174	223
Verdal	211	204	110		30	107	59	94	145
Steinkjer	241	234	140	30		137	89	124	175
Meråker	192	193	91	107	137		48	83	132
Stjørdal	240	145	139	59	89	48		35	84
Trondheim	270	110	174	94	124	83	35		115
Tydal	324	60	223	145	175	132	84	115	

Nätverket Armfeldts karoliner

I många år har Jämtland och Trøndelag samarbetat kring ämnet Armfeldts karoliner. Målet är att utveckla historien till en levande, lätt tillgänglig och känd turistprodukt. Arbetet koordineras av den Jämt-Trönderska föreningen Armfeldts Karoliner (JTAK).

I karolinernätverket samverkar kommunerna Trondheim, Stjørdal, Verdal, Tydal, Holtålen, Levanger, Meråker, Inderøy och Åre. Ytterligare samarbetspartners är flera museer i Jämtland och Tröndelag, kommuner, turistföreningar, ideella föreningar, kulturhistoriska attraktioner samt företagare med koppling till olika karolinerprodukter.

En viktig finansiell partner är Interreg – Nordens Gröna Bälte.

På **www.karoliner.com** finns mer information och material om Armfeldts Karoliner, föreningen och nätverket.

Broschyren om Armfeldts karoliner är producerad av den Jämt-Trönderska föreningen Armfeldts Karoliner. Den är en guide för den som önskar uppleva den dramatiska karolinerhistorien på nära håll. Vi garanterar dessutom stora naturupplevelser i skiftande miljöer.

Foto: Lennart Adsten, Mats Almlöf, Tommy Andersson, Anders Hansson, Steinar Hervik, Mattias Jaktlund, Mattias Jansson, Lennart Jonasson, Ingebrigt Kirkvold, Staffan Lindberg, Krister Lingblom. Foto på bok av Ben White benwhitephotography (https://unsplash.com/photos/W8Qqn1PmQH0) [CC0], via Wikimedia Commons.

Illustrationer: Alf Lannerbäck, Försvarsbild.

General Armfeldt and the soldiers of King Karl XII (Armfeldts Karoliner)

As a result of losing the battle of Poltava in 1709, Sweden not only lost control of vast areas of land in Europe, but also suffered a significant decline in political power. To regain political power King Karl XII of Sweden, turned to the neighbouring country of Norway. With one army attacking in the south, led by the king himself, and one army led by General Carl Gustav Armfeldt set to invade and capture Trondheim in the north. The Swedish king hoped to have Norway in his hand in 6 weeks. Therefore in the summer of 1718 a large army was gathering in Åredalen.

When the army left Duved in August, it comprised 10 073 soldiers, 7 000 horses and 3 300 beef cattle. The campaign ended in disaster. During the march back to Sweden a dreadful snowstorm broke out during the New Year of 1718-1719, leaving 3 000 soldiers dead in the mountains between Tydal and Handöl.

The history of the Armfeldt campaign is full of adventures, unsolved riddles as well as tragedies.

There were few battles but much suffering for both sides involved in the war. You can get to know the history of the campaign at close quarters by following in the footsteps of the soldiers of Karl XII. The route is partially sign-posted, there are campaign centres, exhibitions, dramatisations, reconstruction of buildings, and events involving expert guides.

Following the map you can put together your own trail by foot, car, bicycle, bus and train.

Armfeltin karoliinit

Ruotsin asema Euroopan suurvaltana oli heikentynyt, ja kesällä 1718 armeija kutsuttiin koolle Åredaleniin. Armeija oli kuningas Kaarle XII:n karoliineja, joita johti kenraali Carl Gustaf Armfelt. Hänen tavoitteenaan oli valloittaa Trondheim kuudessa viikossa samaan aikaan, kun kuningas hyökkäsi joukkoineen etelämmäs Norjaan. Kun armeija lähti Duvedista elokuussa, se koostui 10 073 sotilaasta, 7 000 hevosesta ja 3 300 naudasta. Tuohon aikaan koko Åren pitäjässä asui noin 500 henkeä, joten heille oli valtaisa ponnistus varustaa sotilaat sotaretkelle.

Sotaretkellä käytiin vähän taisteluita, mutta se toi runsaasti kärsimystä kaikille osapuolille ja päättyi katastrofiin. Joukkojen perääntyessä vuodenvaihteessa 1718–1719 ne joutuivat rajuun lumimyrskyyn ja kaikkiaan 3 000 miestä paleltui tuntureilla kuoliaaksi. Puolet armeijan sotilaista tuli nykyisestä Suomesta.

Armfeltin karoliinien historia on täynnä seikkailuja ja ratkaisemattomia arvoituksia. Seuraamalla karoliinien jalanjälkiä voit itse kokea kaiken tämän. Suurin osa marssireitistä on merkittyjä reittejä. Reitin varrella, joka on osittain viitoitettu, on myös Karoliinikeskuksia, joissa on tarjolla elokuvia ja näyttelyitä, teatteriesityksiä sekä tuon ajan rakennuksia ja rekonstruktioita sekä erilaisia tilaisuuksia osaavien oppaiden johdolla.

Seuraa karttaa ja tee oma retkesi – jalan, autolla, linja-autolla ja junalla.